

تاثیر اعتبارات خُرد بر وضعیت معیشت کشاورزان خُرده پا

(مطالعه موردی نقاط روستایی شهرستان کرمانشاه^۱)

حشمت اله سعدی، دانشیار دانشگاه بوعلی سینا همدان، hsaadi48@yahoo.com

غلامرضا کشاورز حداد، دانشیار دانشگاه صنعتی شریف، G.K.Haddad@sharif.edu

ویدا روشنی^۲، پژوهشگر معاونت آب و خاک سازمان جهاد کشاورزی استان کرمانشاه، shafgh32@gmail.com

اکرم عباسی، پژوهشگر موسسه پژوهش های برنامه ریزی، اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی، abbasiakram16@yahoo.com

چکیده:

امروزه اعطای اعتبارات خُرد به عنوان یک راهکار مناسب به منظور کاهش فقر و توانمندسازی افراد در مناطق کم درآمد مطرح شده است. هدف اصلی این پژوهش ارزیابی آثار اعتبارات خُرد بر وضعیت معیشت کشاورزان خُرده پا از دیدگاه آنان می باشد که در سطح شهرستان کرمانشاه انجام شد. این پژوهش به لحاظ هدف، کاربردی و از جنبه ماهیت توصیفی - تحلیلی است. جامعه آماری تحقیق شامل کشاورزان خُرد می باشد. با توجه به هدف تحقیق تعداد ۲۷۰ نفر از کشاورزان خُرد نقاط روستایی شهرستان بر پایه فرمول کوکران، انتخاب شدند. روش نمونه گیری در این تحقیق سهمیه ای متناسب است. روایی پرسش نامه، توسط متخصصان تایید و پایایی آن با محاسبه ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۷ برآورد شد. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از نرم افزار STATA و SPSS استفاده شد. جهت آزمون فرضیات از آزمون های همبستگی و مدل اقتصادسنجی بر اساس هم سازگی و جفت و جور کردن مشاهدات با استفاده از تابع احتمال مشارکت به روش PSM یا Propensity Score Matching استفاده شد. نتایج همبستگی بین وضعیت سرمایه های اجتماعی، فیزیکی و مالی کشاورزان خُرد بهره مند و بی بهره از اعتبارات خُرد، رابطه مثبت و معناداری را نشان می دهد. از طرف دیگر بین سرمایه های انسانی - طبیعی کشاورزان خُرد و اعتبارات خُرد ارتباطی برقرار نشد. نتایج مدل نشان می دهد دریافت اعتبار نه تنها به افزایش میزان مخارج مصرفی خانوارها (به عنوان شاخصی از سطح رفاه خانواده)، منتهی نشده است بلکه از جنبه آماری نیز کاهش معناداری را نشان می دهد. بر این اساس لازم است شرایطی فراهم شود تا کشاورزان خُرد بتوانند به سهولت به اعتبارات دسترسی داشته باشند.

کلمات کلیدی: اعتبارات خُرد، کشاورزان خُرد، معیشت و شهرستان کرمانشاه

^۱ این مقاله بخشی از پایان نامه کارشناسی ارشد با عنوان «تاثیر اعتبارات خُرد بر وضعیت تولید و معیشت بهره برداران خُرد در نقاط روستایی استان کرمانشاه»

^۲ نویسنده مسئول، ۰۹۱۸۳۳۰۴۴۶۰

The effect of micro credits on the livelihood of small farmers

(The case study of rural areas of Kermanshah 2017)

Heshmatollah Asadi, Associate professor, Boo Ali Sina University, Hamedan. hsaadi48@yahoo.com

Gholamreza Keshavarz Haddad, Associate professor, Sharif Technical University, Tehran.

G.K.Haddad@sharif.edu

Vida Roshani, Researcher at deputy of water and soil in Jihad agriculture organization, Kermanshah province. shafgh32@gmail.com

Akram Abbasi, Researcher in institute of planning researches, Agricultural economics and rural development. abbasiakram16@yahoo.com

Abstract

Nowadays giving microcredits is expressed as a good solution in order to reduce poverty and empowering people in the poor areas. In this regard, the main purpose of this research is to evaluate the impacts of microcredits on the farmers' livelihoods from their perspectives which is performed in Kermanshah city. This research is practical in terms of purpose and in aspect of nature it is descriptive-analytical. The statistical population of this research is small farmers. In regard of the purpose of the research 270 farmers from small villages are selected based on Cochran's formula. In this research the method of sampling is proportional quota. Questionnaire's validity is confirmed by experts and its reliability is computed 0.87 by the Cronbach's Alpha Coefficient. The information is analyzed using STATA and SPSS softwares. Hypotheses are tested by the correlation test and the econometric model based on homogenizing observations using the PSM or Propensity Score Matching participation probability function. The results indicate a positive correlation between the social, physical and financial capitals of small farmers that benefit or don't benefit from microcredits. In addition the results of the indicate model that Receiving credit not only does not increase the families expenditures (as a level of family welfare indicator) but also shows significant decrease with from the statistical point of view. According to this, the government needs to provide conditions so that the small farmers can have access to microcredits easily.

Key words: microcredits, small farmers, livelihoods and Kermanshah city.

۱. مقدمه:

امروزه یکی از بزرگ ترین چالش های برنامه ریزی در جوامع انسانی، به ویژه جوامع روستایی که کانون تمرکز فقرا در کشورهای در حال توسعه می باشد، تأمین معیشت روستاییان، بویژه کشاورزان خُرده پا است. برخی از اندیشمندان معتقدند که کمک واقعی برای فقرای روستایی، دستگیری حمایتی از آنها نیست، بلکه تحول در معیشت آنهاست. (قیداری، ۱۳۹۵). این افراد دسترسی محدودی به خدمات مالی، اجتماعی و اقتصادی دارند، بخش مهمی از این مشکلات به دلیل نبود سرمایه و اعتبارات لازم برای این امر است که تبلور آن می تواند در عدم تنوع مشاغل، پایین بودن سطح اشتغال، ناپایداری فعالیت های اقتصادی و نامساعد بودن شرایط کار و معیشت آنان مشاهده کرد (سعیدی، ۱۳۷۷). یکی از عوامل زیربنایی و بسیار تاثیر گذار در این خصوص دسترسی آنها به سرمایه های مالی (پس انداز، اعتبارات و...) می باشد. کشورهای در حال توسعه طی سال های دهه ۶۰ میلادی به بعد بنا به دلایلی به این بخش بی توجه بودند، اما از اواسط دهه ۷۰ تاکنون، بخش خُرد در ادبیات توسعه اهمیت خاصی یافته است بطوریکه در طی سه دهه اخیر در بسیاری از کشورها، تأمین مالی خُرد و کوچک؛ (اعطای اعتبارات خُرد) راهکاری مناسب به منظور تسریع فرآیند سرمایه گذاری و تقویت بنیادهای مالی و پس انداز در مناطق روستایی مطرح شده است (عمادی، ۱۳۸۴) و در این زمینه به توفیق های چشم گیری دست یافته اند، به طوری که امروزه از آن با عنوان انقلاب اعتبارات خُرد یاد می کنند. اعتبارات خُرد را میتوان فعالیت های مالی و اعتباری کوچک، کوتاه مدت و آسان (بدون وثیقه) نامید که با اهدافی چون توانمندسازی محرومان، فقر ستیزی، عدالت محوری و فرصت آفرینی به فعالیت های سودآور و پایدار (به ویژه کشاورزی) اقدام می نمایند (نوری نائینی، ۱۳۸۴).

امروزه این شیوه از تأمین مالی، یکی از پرکاربردترین روشها برای کاهش فقر به شمار می آید، زیرا به مردم فقیر کمک می کند تا از طریق به دست آوردن فرصت های خود اشتغالی و راه اندازی کسب و کار خُرد به استقلال معیشتی برسند (مرکز پژوهش های مجلس، ۱۳۹۵). معیشت هایی که در آن افراد در کسب منابع مالی کافی به منظور تأمین نیازهای اساسی خود همچون غذا، لباس و مسکن توانمند هستند، در این فرآیند مردم به داشتن یک زندگی آبرومندانه و در راستای پایداری موفق هستند. (قیداری، ۱۳۹۴). این امر با دنبال کردن اهداف عدالت اجتماعی و کمک به توزیع بهتر و عادلانه تر درآمد بین جوامع روستایی و جوامع شهری از یک طرف و کمبود سرمایه و اعتبار به عنوان عامل بازدارنده در مسیر کاربرد و پذیرش فناوریهای جدید توسط کشاورزان کوچک و انتقال کشاورزی سنتی به پیشرفته از طرف دیگر، اهمیت اعتبارات خُرد را در توسعه کشاورزی و نهایتاً توسعه روستایی و همچنین جایگاه کشاورزان خُرده پا دو چندان نموده است. (بختیاری، ۱۳۸۴). با توجه به آمارهای فائو مزارع کوچک مقیاس در سراسر جهان در حال توسعه بوده و تولید زراعی با مقیاس دو یا کمتر از دو هکتار است (در برخی کشورها مقیاس خُرد تا ۱۰ هکتار هم هست)، بطوریکه در بسیاری از کشورها بیش از ۴۰ درصد کشاورزان خُرده پا فقیر هستند، و این امر چالش جدی تری را روبروی بخش کشاورزی قرار می دهد، در حالی است که مزارع کوچک، حدود ۷۰ درصد مواد غذایی جهان را کشت می کنند. (فائو ۲۰۱۵)، بنابراین با توجه به موارد فوق هرگونه راهبرد توسعه ای و کشاورزی نظام مند، باید توجه ویژه ای نسبت به آنان داشته باشد و نحوه توانمندسازی ایشان را به خوبی مشخص کند. وجود نهادهای مالی خُرد به منظور افزایش توان آن ها در استفاده از دارایی ها، و کاهش فقر نه تنها ضروری بلکه حیاتی است. (بانک جهانی، ۲۰۰۶) برنامه های تأمین مالی خُرد آسیب پذیری گروه های پایین درآمدی را کاهش داده، از معیشت آنان حمایت نموده و موجب تقلیل آثار ناشی از مرگ های غیر منتظره از قبیل کاهش محصول، بیماری و دیگر سوانح طبیعی می گردد، در نتیجه بر کاهش فقر مؤثر است. (جانسون و روگالی (۱۹۹۵)).

طرح مساله تحقیق: آنچه از بررسی مطالعات و تجارب گذشته بر می آید حاکی از آن است که این مطالعات عموماً به نقش اعتبارات خُرد در کاهش فقر و افزایش دسترسی کشاورزان فقیر به منابع مالی پرداخته اند، به عبارت دیگر تاثیر اعتبار بر فعالیت های کشاورزی (افزایش تولید - افزایش سطح کشت) و گسترش فعالیت های غیر زراعی مورد توجه محققین و پژوهشگران بسیاری بوده است

³. Susan Johnson and Ben Rogaly (1995)

و خروجی کار بیانگر تاثیر مثبت اعتبارات خُرد بر شکل گیری فعالیت های فوق بوده است، در حالی که یک وجه مهم اعتبارات خُرد، اثرات مستقیم یا غیرمستقیم آن بر سطح رفاه خانوار می باشد. با توجه به اهمیت موضوع، در ارزیابی آثار تأمین مالی خُرد بر کاهش فقر و نابرابری های درآمدی، این مقاله در نظر دارد اثر اعتبارات خُرد ارائه شده از سوی نهادهای مالی رسمی - غیر رسمی در طی پنج سال اخیر را بر وضعیت معیشت کشاورزان خُرده پا در نقاط روستایی شهرستان کرمانشاه مورد بررسی قرار دهد.
۱.۱ پیشینه تحقیق:

جدول (۱-۱) سوابق تحقیق در زمینه اعتبارات خُرد روستایی

ردیف	نویسندگان	سال	عنوان تحقیق	نتایج
۱	عزیزپور، خداکرمی	۱۳۹۴	اثرات اجتماعی - اقتصادی اعتبارات خُرد کشاورزی در نواحی روستایی	اعتبارات خُرد تأثیر یکسان و یکپارچه بر شاخص های ابعاد توسعه به ویژه ابعاد اجتماعی - اقتصادی ندارد. ساز و کار اجرایی آن متأثر از رویکرد سنتی (رشد اقتصادی)، و از کارآمدی لازم برخوردار نیست. خودتکایی سرپرست خانوارها می تواند اثرات مطلوب تری بر وضعیت روستاییان و نهایتاً روستاها داشته باشد.
۲	محمدی یگانگه، همکاران	۱۳۹۳	اعتبارات خُرد و توانمندسازی اقتصادی فقرای روستایی	اعتبارات توانمندسازی اقتصادی فقرای روستایی را در پی نداشته و تنها بر شاخص افزایش درآمد گروه های هدف مؤثر بوده است. و مهم ترین عوامل عدم اثربخشی کافی در شاخص های یاد شده، کم بودن میزان اعتبارات پرداختی و عدم ارائه ی آموزش های لازم است.
۳	بختیاری	۱۳۸۹	مالیه خُرد راهکاری برای افزایش تولید بخش کشاورزی	مالیه خُرد راهکاری برای افزایش تولید بخش کشاورزی، کاهش فقر روستایی و بهبود وضعیت معیشت است، ناکارآمدی و عملکرد ضعیف نهادهای مالی دولتی و بازارهای مالی رسمی سبب معرفی مالیه خُرد و اعتبارات خُرد به عنوان جایگزین گشت جهت کمک مؤثر به گروه های فقیر کشورهای در حال توسعه.
۴	عبدلی، ورهرامی	۱۳۸۹	تاثیر بهبود تولیدات کشاورزی بر فقر در بخش روستایی	بهبود تولیدات بخش کشاورزی، یکی از راه های مقابله با فقر در روستاها و تأمین معیشت روستاییان، بهبود بخشیدن به فعالیت های اقتصادی و حمایت دولت از این بخش به صورت خرید تضمینی و مقابله با واردات انواع محصولات زراعی خارجی که در داخل به اندازه نیاز بازار تولید می شود، می باشد.
۵	حسن زاده و همکاران	۱۳۸۵	بررسی آثار اعتبارات خُرد در کاهش فقر و نابرابری های درآمدی	شناسایی طبقات گوناگون فقر و اختصاص و اعتبارات برای ایجاد اشتغال می تواند به کاهش فقر و در بسیاری موارد به ایجاد و رشد یک کسب و کار کمک کرده و باعث افزایش خوداشتغالی بشود. اما پس از پرداخت بهره، لزوماً سبب افزایش درآمد نشده است. حتی در برخی موارد وام گیرندگان تنها با بدهی حاصل از این وام ها روبه رو شده اند.
۶	حسن زاده و قویدل	۱۳۸۴	چالش های تأمین مالی خُرد روستایی در ایران	مقایسه صندوق های قرض الحسنه با بانک گرامین نشان می دهد که این صندوق ها در مواردی بسیار ضعیف تر از گرامین بانک عمل کرده است و نقش کمتری در کاهش فقر و بهبود سطح معیشت و توانمندسازی افراد نیازمند دارند.
۷	خندکر و صمد	۲۰۱۸	دستاوردهای بانک بنگلادش در زمینه مبارزه با فقر و نقش تأمین مالی خُرد	میزان کاهش فقر برای افرادی که در برنامه های تأمین مالی خُرد عضویت داشتند بیشتر از افراد غیر عضو بوده است. آن ها بیان داشتند که تأمین مالی خُرد در سال های اخیر در جوامع روستایی با تکیه بر مشارکت روستاییان افزایش پیدا کرده است.
۸	حبیب و جاب	۲۰۱۵	بررسی تاثیر تأمین مالی خُرد بر کاهش فقر در بنگلادش	عضویت در نهادهای تأمین مالی خُرد باعث کاهش فقر در بین افراد می شود. افراد عضو به صورت قابل ملاحظه ای در وضعیت بهتری از رفاه مادی، از جمله درآمد، دارایی، نسبت به افرادی که در این نهادها عضویت نداشته اند، دارند.

۹	خانکر، فاروقی	۲۰۱۳	بررسی اثر اعتبارات کشاورزی بر رفاه خانوارها در پاکستان	اعتبارات کشاورزی بر میزان تولید، بر مصرف خانوار و شاخص های دیگر رفاه نیز اثرگذار است. هم چنین، اعتبارات کوتاه مدت در تأمین هزینه های جاری و اعتبارات بلندمدت در تأمین امکانات سرمایه گذاری نقش اساسی دارند.
۱۰	مختار	۲۰۱۱	تاثیر طرح های اعطای وام در کشور مالزی بر وام گیرندگان	وام های تأمین مالی خرد درآمد کسب و کارهای استقراض کنندگان، درآمد خانوارها را افزایش داده است. با این حال، در ایجاد دارایی برای استقراض کنندگان چه در سطح کسب و کار و چه در سطح معیشت خانوار ناموفق بوده است. نتایج نشان میدهد که افراد شاغل در بخش کشاورزی دچار مشکلاتی در بازپرداخت وام ها داشته اند، دارند.
۱۱	نوروزی	۱۳۹۴	سازه های مؤثر بر معیشت پایدار روستایی از دیدگاه کشاورزان	براساس یافته های پژوهش، هر پنج دسته سازه های فیزیکی، انسانی، اقتصادی، زیست محیطی و اجتماعی به نوعی با پایداری معیشت از دیدگاه کشاورزان، رابطه داشته اند

۲.۱ مبانی نظری تحقیق:

اعتبارات خرد قسمت وام دهی تأمین مالی خرد است. وام های اعتبارات خرد کمک می کند که افراد فقیر وارد فعالیت های درآمد زا بشوند به طوری که برای آنها ثروت ایجاد کرده و کیفیت زندگی آنها را ارتقا دهد. (مختار، 2011) و بانک جهانی (۲۰۰۵) آن را فرایندی می داند که طی آن خانوارهای فقیر اعتبارات را در یک دوره ی زمانی مشخص و با بازپرداخت در طولانی مدت و با استفاده از وثیقه های اجتماعی دریافت می کنند. از دیدگاه سیمی (۲۰۰۹) اعتبارات خرد به عنوان ابزاری جهت تأمین زندگی فقرا و از طریق فراهم کردن معیشت پایدار است. معیشتی که از دیدگاه چمبرز (۲۰۰۵) به معنی زندگی و زنده بودن، توانایی ها، دارایی ها و فعالیت هایی است که برای زندگی و زنده بودن مورد نیاز است و شامل دارایی های مادی و اجتماعی، و فعالیت های لازم برای زندگی می باشد. این دارایی ها از دیدگاه سینگ (۲۰۰۱) عبارت است از دارایی هایی سرمایه ای (سرمایه ی طبیعی، سرمایه ی فیزیکی، سرمایه ی انسانی، سرمایه ی مالی، سرمایه اجتماعی) و دسترسی به این ها که توسط نهادها و سازمان های اجتماعی تسهیل می شوند به همراه یکدیگر معیشت یک فرد یا خانوار را تعیین می کنند (لنگرودی و همکاران، ۱۳۹۰). توجه به این امر یکی از راه های ناگزیر پیشرفت و جلوگیری از افزایش فقر روستاییان، است. دریک جامعه روستایی امر معیشت در رابطه با زمین می گذرد. مسکن، خوراک، حتی پوشاک روستایی با استفاده از زمین (خاک و سنگ...) و از طریق زراعت، دامداری، باغداری می گذرد (نجفی و حیاتی، ۱۳۹۱). نکته دیگر این که اهمیت مساله حق دسترسی و مشکلات مربوط به دسترسی فقرای روستایی به دارایی ها و سرمایه های مختلف است. این که اطلاع سیاست گذاران، مدیران و برنامه ریزان روستایی از مطالعه دارایی ها و سرمایه های مادی و غیرمادی روستایی می تواند در شناخت ظرفیت ها و پتانسیل های مناطق روستایی در ابعاد و زمینه های سرمایه ای کمک کننده باشد (لنگرودی، ۱۳۹۰)، (سجاسی قیداری و همکاران، ۱۳۹۵).

۳. مواد و روش ها:

این تحقیق از لحاظ هدف، کاربردی و از لحاظ درجه نظارت و کنترل، میدانی و از لحاظ گردآوری داده ها از نوع تحقیقات غیر آزمایشی است. در این پژوهش جامعه آماری در برگیرنده آن دسته از کشاورزان خرد پا ساکن در نقاط روستایی، شهرستان کرمانشاه بوده است که فعالیت کشاورزی به عنوان معیشت اصلی آنها قلمداد می شد (۱۴۲۷۴ نفر) و مقدار اراضی زراعی آنان ۵ هکتار و کمتر از ۵ هکتار دیم و یک هکتار اراضی آبی بود (سالنامه آماری، ۱۳۹۵). (نسبت کشاورزان دارای اراضی کمتر از ۵ هکتار در سطح استان ۶۵ درصد و در سطح شهرستان ۶۳٪). با استفاده از فرمول کوکران تعداد ۲۷۰ کشاورز خرد پا به عنوان حجم نمونه تعیین گردید. برای انتخاب نمونه ها از روش نمونه گیری سهمیه ای متناسب و تصادفی ساده استفاده شده است. انتخاب روستاها با در نظر گرفتن: تنوع

معیشت بیشتر، بعد مسافت از مراکز اعطای اعتبار خُرد و نزدیکی به مرکز شهرستان و همچنین دامنه جمعیتی: روستاهای هر دهستان بر اساس جمعیت به سه طبقه بالا، متوسط و پایین تقسیم شدند. سپس به تناسب سهم تعداد روستای هر دهستان از کل شهرستان، با توجه به سه فاکتور فوق تعداد ۲۵ روستا، با تکیه بر روش نمونه گیری سهمیه ای متناسب جهت تکمیل پرسشنامه تعیین و به صورت تصادفی، انتخاب گردید. ابزار گردآوری دادهها و اندازه گیری متغیرها، پرسشنامه محقق ساخته است که برای سنجش میزان روایی و پایایی آن از 30 پرسشنامه به عنوان یک مطالعه مقدماتی در ۵ روستای خارج از منطقه مورد مطالعه استفاده شد و پس از تجزیه و تحلیل اطلاعات، برخی از گویه هایی که اشکال داشتند حذف و چند گویه دیگر نیز جایگزین شدند. هر کدام از شاخص ها به روش موريس یا روش ضريب محرومیت رفع اختلاف مقیاس شدند و پس از محاسبه وزن شاخص ها به روش تحلیل مؤلفه های اصلی شاخص ترکیبی سرمایه های پنجگانه اندازه گیری شد.

جدول (۱-۳) شاخصها و متغیرهای تبیین کننده دارایی های معیشتی در روستاهای مورد مطالعه

مأخذ: یافته های پژوهش

داراییها	شاخصها	تعداد گویه های مرتبط
سرمایه انسانی	دانش	میزان تحصیلات سرپرست، همسر و فرزندان خانواده
	مهارت	میزان مهارت عمومی، فنی، رجوع دیگران به شما برای کسب مهارت و حل مسائل مشکلات و ...
	مشارکت اقتصادی	تعداد اعضای خانوار، افراد شاغل در خانواده، افراد بیکار در خانواده،
	خانوار	شغل: اصلی، فرعی، تعداد افراد خانواده شاغل در فعالیت- های مختلف (زراعی-دامی ...)
	تغذیه و بهداشت	مصرف هفتگی: مواد پروتئینی و سبزیجات و میوه، رضایت از وضعیت تغذیه خانواده، توان تأمین هزینه های بهداشت و درمان
سرمایه اجتماعی	مشارکت	شرکت در: تعاونی روستایی، شورای اسلامی ده، فعالیتهای عمرانی- کشاورزی و ...
	اعتماد	مراجعه ی مردم در مورد مسائل و مشکلات خود، در امور شخصی و خانوادگی خود به شما، میزان حرف شنوی: ساکنان روستا و مسئولان دستگاههای دولتی از شما
	تعامل و همبستگی اجتماعی	روحیه کار گروهی و کمک به یکدیگر در خانواده، مشارکت در کارهای عمومی و عمرانی روستا، روابط صمیمانه با همسایگان، پایبندی به آداب و رسوم قومی و مذهبی، شرکت در مراسم شادی و عزاداری یکدیگر، مشورت در کارهای مهم، کمک مالی به دیگران
	مسکن	نوع مالکیت و مساحت زیر بنای و وضعیت مسکن، تعداد اتاقهای واحد مسکونی
سرمایه فیزیکی	کیفیت محیط سکونت	وجود حمام و سرویس بهداشتی و سیستم سرمایشی و گرمایشی مناسب در منزل، استفاده از مصالح مقاوم و مناسب در ساخت منزل، داشتن فضای مناسب برای استراحت در محیط مسکونی
	دسترسی به خدمات و امکانات	میزان دسترسی به خانه بهداشت، درمانگاه، آب لوله کشی سالم، شبکه: دفع فاضلاب و گاز رسانی، بانک و عابر بانک، وسیله حمل و نقل و جاده
	دسترسی به ماشین آلات کشاورزی	میزان دسترسی به ماشین آلات کشاورزی (در مراحل مختلف: کاشت- داشت و برداشت)
	زمین - دام	میزان زمین زراعی، باغی - دارا بودن دام، تعداد دامهای مختلف
سرمایه طبیعی	قابلیت زمین	میزان حاصلخیزی خاک مزرعه، سطح حاصلخیزی اراضی، میزان رشد گیاه در زمین
	قابلیت آب	میزان آب کافی برای آبیاری مزارع و باغات، کیفیت آب در اراضی
	دسترسی به منابع طبیعی	میزان دسترسی به منابع و محصولات جنگلی، به آب چشمه و قنات
سرمایه مالی	درآمد - پس انداز	میزان درآمد سالیانه، متوسط هزینه ماهیانه - میزان پس انداز سالیانه
	وام و تسهیلات بانکی	دریافت وام، تعداد وام دریافتی
	اشتغال و کیفیت اشتغال و درآمد	وضعیت اشتغال نوع شغل - رضایت از میزان درآمد توانایی پس انداز رضایت از نوع شغل، داشتن امنیت شغلی (بیمه شغلی و بازنشستگی)، امید به آینده و پیشرفت شغلی، داشتن فرصت های شغلی متنوع در منطقه، سلامت جسمی جهت انجام فعالیت شغلی مورد نظر

۴. توصیف و تحلیل داده ها:

۱.۴ مشخصات عمومی پاسخ گویان:

در این بررسی ۹۲ درصد از پاسخ گویان، متأهل هستند. بیشترین تعداد پاسخ گویان (۴۴٪) در گروه سنی ۶۰-۴۱ قرار دارند و میانگین سنی آن ها ۵۰ سال بین ۶۰-۴۱ سال است. از نظر سطح سواد ۳ درصد بی سواد، ۲۷٪ راهنمایی و ۳٪ فوق دیپلم و بالاتر بوده است. با توجه به این که در منطقه مورد مطالعه، زراعت و دامداری رواج داشته است و شغل غالب محسوب می شود. ۶۰٪ آنان فقط به زراعت

می‌پردازند، ۳۱ درصد آنان در کنار زراعت به نگهداری دام برای فروش و ۹ درصد نیز علاوه بر زراعت در امور باغداری نیز مشغول به فعالیت می‌باشند. میانگین مقدار اراضی زراعی پاسخ گویان برابر با ۶۷۳/۲ هکتار می‌باشد. و ۷۷٪ اراضی زراعی، ملک شخصی می‌باشد. ۱۸ درصد به طور مشترک بر روی زمین کار و از تولیدات آن بهره مند می‌شدند. ۵ درصد از کشاورزان نیز فاقد زمین زراعی بوده‌اند و جهت انجام فعالیت زراعی، اقدام به اجاره زمین از دیگر کشاورزان نمودند. درآمد سرانه پاسخ گویان، در سال، ۱۳۹۵ به طور میانگین تقریباً ۳ میلیون و نهصد هزار تومان، میانگین مخارج سرانه خانوار حدوداً برابر ۲ میلیون تومان در سال بوده است. تعداد کشاورزانی که در طی پنج سال گذشته ۱۳۹۵-۱۳۹۰ موفق به اخذ وام شده بودند بالغ بر ۱۵۰ نفر بوده است. ۲۲ درصد آنان دو بار و ۶۷ درصد فقط یک بار وام گرفته بودند و هم چنین ۴۰٪ از کشاورزان (۱۰۰ کشاورز) طی ۵ سال گذشته هیچ گونه اعتباری دریافت نکرده‌اند. میزان وام دریافتی کشاورزان در کل (مجموع دو وام دریافتی) بین ۶-۱ میلیون تومان در نوسان بوده است کمترین درصد از کشاورزان (۷٪)، کمتر از ۲ میلیون تومان وام دریافت کرده‌اند و بیشترین درصد (۲۲٪) کشاورزان میزان وامی بین ۲ الی ۳ میلیون تومان را دریافت کرده‌اند. میانگین میزان وام دریافتی ۶۱۷/۳ میلیون تومان می‌باشد. از کل وام‌های دریافتی ۸۰٪ در بخش زراعی و ۱۳٪ در امور رفاهی (خرید کالا، کمک هزینه ساخت و تعمیر خانه) زراعی بکار گرفته شده بود. با مقایسه منبع تأمین معاش اصلی پاسخ گویان و نوع فعالیت راه اندازی شده، مشخص می‌شود که وام‌های دریافتی با شغل آن‌ها هم سو بوده است. نرخ بهره وام‌های اخذ شده بین ۱۸-۴ درصد بوده است. ۳۶ درصد وام‌ها با نرخ بهره ۱۵-۱۲ درصد و میانگین بهره وام‌های کشاورزان بین ۱۰/۱۲ درصد می‌باشد. در بکارگیری وام‌های نوبت اول هیچ گونه نظارتی وجود نداشته است. اکثریت کشاورزان (۵۲٪) از نوع وام‌های دریافتی در سطح زیاد، اما از میزان (۳۷٪) و چگونگی دریافت وام‌ها (۳۵٪) رضایت کمی اظهار داشتند. ۳۳ درصد از کشاورزان در هنگام نیاز مالی به دلیل نداشتن شرایط مناسب ضمانت (۴۵٪) و سپرده گذاری (۱۲٪)، به بازارهای مالی غیر رسمی (رباخواران، کشاورزان بزرگ، مغازه داران و...) مراجعه می‌کنند. علت عمده این مراجعه، در دسترس بودن و دریافت سریع مبلغ درخواست شده (۴۴٪) بدون دریافت سند و ضمانت (۲۳٪) بیان نمودند.

ارتباط بین اعتبارات خرد و شاخص‌های وضعیت معیشت از دیدگاه کشاورزان به وسیله ضریب همبستگی پیرسون در قالب ابعاد پنج گانه (اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی، انسانی و فیزیکی) توسط ۸۵ گویه که در جدول اقبال مشاهده است، مورد بررسی قرار گرفته است. از پاسخگویان که شامل کشاورزان خرد در شهرستان کرمانشاه بوده‌اند، سؤالاتی در زمینه وضعیت مالی گذشته و حال، وضعیت دسترسی به منابع طبیعی، کسب درآمد از طریق کشاورزی، مشاغل غیر کشاورزی و ... که نتایج بررسی هر یک از ابعاد به تفکیک در ذیل مورد اشاره قرار می‌گیرد.

نتایج بیانگر این بود که سطح معیشت ۲۶ درصد از پاسخ گویان کم، ۵۵ درصد متوسط و ۱۹ درصد نیز در سطح زیاد بوده است. این نسبت در بین دو گروه از کشاورزان پاسخگو بهره‌مند و بی‌بهره از اعتبار خرد متفاوت بوده است، به طوری که وضعیت معیشت درصد بیشتر کشاورزان بهره‌مند از اعتبار خرد (۳۸٪) و کشاورزان بی‌بهره از اعتبار خرد (۱۷٪) در سطح متوسط می‌باشد.

۲.۴ وضعیت سرمایه انسانی:

به منظور بررسی میزان اعتبار خرد دریافتی و وضعیت سرمایه انسانی کشاورزان خرد (چهار شاخص: دانش، مهارت، مشارکت اقتصادی و تغذیه و بهداشت) در بین دو گروه از طریق آزمون پیرسون، انجام شد که همبستگی معنی دار مشاهده نشد ($P=0.11$) و $n=270$ و $t=1.20$. در نتیجه از جنبه آماری دو متغیر میزان اعتبار خرد دریافتی و وضعیت سرمایه انسانی کشاورزان خرد با یکدیگر رابطه ندارند و این به معنی تأیید فرضیه صفر در این بررسی است. احتمالاً وجود این یافته به دلیل هم سطح بودن کشاورزان مورد مطالعه، می‌باشد. بیشتر کشاورزان بهره‌مند از اعتبار خرد (۳۵٪) و کشاورزان بی‌بهره از اعتبار خرد (۲۱٪) دارای وضعیت سرمایه انسانی در سطح متوسطی می‌باشند. درصد بیشتر این کشاورزان از نظر وضعیت: درآمد و امرار معاش (۴۹٪)، میزان دسترسی به غذای کافی

(۴۸٪)، وضعیت بهداشت (۶۱٪) و تغذیه (۴۲٪) خود را در سطح کم ارزیابی نمودند. این یافته با یافته های تحقیق عبدلی و ورهرامی (۱۳۸۹)، حبیب و جاب (۲۰۱۵) تطابق دارد.

۳،۴ وضعیت سرمایه طبیعی کشاورزان :

سنجش سرمایه طبیعی بر اساس شاخصهای وضعیت: میزان پاسخگویی زمین زراعی به نیازهای زندگی، میزان دسترسی به آب مناسب و کافی برای فعالیت زراعی و میزان امکان دفن زباله و پسماندهای خانگی در بین کشاورزان، قرار دارد. وضعیت هر یک از موارد فوق مورد سنجش قرار گرفت. نتایج بدست آمده بیانگر این هستند که وضعیت سرمایه طبیعی در بین درصد بیشتر کشاورزان (۴۵٪) در سطح کمی می باشد. کمترین درصد آنان (۲۰٪) وضعیت سرمایه طبیعی در سطح زیاد داشته اند. این نسبت در بین دو گروه از کشاورزان بهره مند و بی بهره از اعتبار خرد متفاوت بود، بطوریکه وضعیت سرمایه طبیعی در بین درصد بیشتر کشاورزان بهره مند از اعتبار خرد (۳۴٪) در سطح کم و درصد بیشتر کشاورزان بی بهره از اعتبار خرد (۱۵٪) دارای وضعیت سرمایه انسانی در سطح متوسطی می باشند. ارتباط بین میزان اعتبار خرد دریافتی و وضعیت سرمایه طبیعی کشاورزان خُرده پا، با توجه به شاخص های، قابلیت آب و زمین، دسترسی به منابع طبیعی، زمین و دام، نتایج آزمون پیرسون بین گروه های کشاورزان (بهره مند و بی بهره از اعتبار خرد) و با منبع آبیاری مختلف، $t = -0/043$ و $n=270$ ، $p=0/364$ و همچنین میزان پاسخگویی زمین زراعی به نیازهای زندگی، همبستگی غیرمستقیم مشاهده شد. در نتیجه از جنبه آماری رابطه بسیار کم و ضعیفی دارند و این به معنی رد فرضیه صفر در این بررسی است. این یافته با نتایج تحقیقات بارو (۲۰۰۰) و بانک جهانی (۲۰۰۸) و نوروژی و همکاران (۱۳۹۴) مطابقت دارد.

۴،۴ وضعیت سرمایه فیزیکی کشاورزان:

ارتباط بین میزان اعتبار خرد دریافتی و وضعیت سرمایه طبیعی کشاورزان خُرده پا (چهار شاخص: کیفیت محیط سکونت، دسترسی به خدمات و امکانات، دسترسی به ماشین آلات کشاورزی و مسکن) با آزمون پیرسون سنجیده شده است. نتیجه آزمون بیان گر وجود همبستگی بین میزان اعتبار خرد دریافتی و وضعیت سرمایه فیزیکی کشاورزان خُرده پا بود ($P=0/000$ و $n=270$ و $t=0/341$) و در سطح ۹۹ درصد معنی دار است. شدت همبستگی به دست آمده در حد متوسط، است. واریانس توضیح داده شده ۲،۸٪ است. نتایج نشان می دهد کشاورزان خُرده پا که اعتبار خرد بیشتری دریافت کرده اند، در سطح متوسطی سرمایه فیزیکی بالاتری دارند و این به معنی رد فرضیه صفر در این بررسی است. این یافته، نتایج تحقیقی که بختیاری (۱۳۸۹) عبدلی و ورهرامی (۱۳۸۹) انجام دادند را مورد تأیید قرار می دهد.

۵،۴ وضعیت سرمایه اجتماعی کشاورزان:

ارتباط بین میزان اعتبار خرد دریافتی و وضعیت سرمایه اجتماعی کشاورزان خُرده پا (چهار شاخص: مشارکت، اعتماد، تعامل و همبستگی) با آزمون پیرسون سنجیده شده است. نتیجه آزمون نشان داد که بین میزان اعتبار خرد دریافتی و وضعیت سرمایه اجتماعی کشاورزان خُرده پا همبستگی وجود دارد ($P=0/000$ و $n=270$ و $t=0/167$). شدت همبستگی به دست آمده در حد ضعیفی است. واریانس توضیح داده شده ۲،۸٪ است. نتایج نشان می دهد کشاورزان خُرده پا که اعتبار خرد بیشتری دریافت کرده اند در سطح کمی سرمایه اجتماعی بالاتری دارند و این به معنی رد فرضیه صفر در این بررسی است. این یافته با نتایج تحقیق خندکر و صمد (۲۰۱۸) و بانک جهانی (۲۰۰۸) مطابقت دارد.

۶،۴ وضعیت سرمایه مالی کشاورزان:

ارتباط بین میزان اعتبار خُرد دریافتی و وضعیت سرمایه اجتماعی کشاورزان خُرده (هفت شاخص: کیفیت اشتغال و درآمد، پس انداز، وام و تسهیلات بانکی، اشتغال، درآمد) با آزمون پیرسون سنجیده شد. آزمون همبستگی پیرسون نشان داد که بین میزان اعتبار خُرد دریافتی و وضعیت سرمایه مالی کشاورزان خُرد همبستگی وجود دارد ($P = .000$ و $n = 270$ و $r = .565$). شدت همبستگی به دست آمده در حد متوسط است. واریانس توضیح داده شده ۳۱،۹٪ است. نتایج نشان می‌دهد کشاورزانی که اعتبار خُرد بیشتری دریافت کرده‌اند، سطح سرمایه مالی بالاتری دارند و این به معنی رد فرضیه صفر در این بررسی است. این یافته با نتایج تحقیق حسن زاده و همکاران (۱۳۸۵) و مختار (۲۰۱۱) مطابقت دارد.

جدول (۴-۱) - همبستگی بین وضعیت معیشت - با میزان اعتبار خُرد دریافتی

مأخذ: یافته های پژوهش

آزمون		سرمایه					معیشت
		انسانی	طبیعی	فیزیکی	اجتماعی	مالی	
میزان کل	پیرسون	*۰/۱۲۰	-۰/۰۴۳	**۰/۳۴۱	**۰/۱۶۷	**۰/۵۶۵	**۰/۳۹۸
وام	Sig	۰/۰۱۱	۰/۳۶۴	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰
دریافتی	فراوانی	۴۵۰	۴۵۰	۴۵۰	۴۵۰	۴۵۰	۴۵۰

۷،۴ ارتباط بین میزان اعتبارات خُرد با معیشت (هزینه خورد و خوراک) با استفاده از مدل اقتصاد سنجی:

همسان سازی مشاهدات با استفاده از تابع احتمال مشارکت برای انجام تحلیل های کمی از روش جفت و جور سازی با استفاده از تابع احتمالی تمایل به مشارکت در برنامه استفاده شد. در این بخش از تحقیق ما از یک متغیر دویه دویی D به عنوان متغیر برنامه استفاده می کنیم: اگر فرد یا خانواده مورد مطالعه، دریافت کننده حداقل یک نوع وام بانکی بوده باشند، این متغیر مقدار یک را انتخاب می کند و اگر اصلا در طول بازه زمانی مورد مطالعه از دریافت وام برخوردار نباشد، مقدار صفر را انتخاب می کند. متغیر های مورد مطالعه به عنوان نتیجه تحقیق، شامل سطح بازدهی در هکتار محصول، مقدار زمین زیر کشت و نیز مخارج مصرفی (خوراک) خانوار است. انتظار می رود که کشاورزان دریافت کننده وام سطح زیر کشت و بازدهی محصول بالایی داشته و نیز میزان مخارج ماهیانه آن ها به دلیل دست یابی به درآمد بیشتر افزایش یابد.

جفت و جور سازی مشاهدات دو گروه برنامه (دریافت کنندگان وام بانکی) و کنترل (خانوارهای نا برخوردار از منابع و تسهیلات بانکی) به وسیله مقدار عددی این تابع احتمال تعیین می گردد. افراد با نزد یک ترین مقدار تابع احتمال لاجیت در دو گروه برنامه و کنترل زوج های مناسبی برای مقایسه عملکرد تاثیر وام دریافتی بر متغیرهای مورد مطالعه آن ها است.

پرسش بعدی این است که این افزایش در تولید و هکتار و نیز افزایش در عملکرد تاچه اندازه سبب افزایش در رفاه خانوارهای دریافت دارنده وام کشاورزی شده است. جدول (۲-۴): به وضوح آشکار می سازد که اعتبار دریافتی نه تنها به افزایش میزان مخارج مصرفی خانوارها (به عنوان شاخصی از سطح رفاه خانواده) نشده است بلکه سبب کاهش از نظر آماری معنا دار آن نیز شده است. تاثیر دریافت وام بر کل سطح زیر کشت، عملکرد در محصول و مخارج غذایی در جدول (۲-۴): در ستون متفاوت و سطر ATT آورده شده است. مقدار عددی این اثر بر افراد دریافت کننده وام عدد ۱۱۵/۲۰۳- را نشان می دهد که خانوارهای برخوردار از وام بانکی به طور متوسط ۱۱۵/۲۰۳- هزار ریال کمتر از خانوارهای غیر برخوردار از وام برای مواد غذایی خانواده خود هزینه می کنند. این اثر علی از نظر آماری معنی دار بوده

و نمودار (۲-۴): اعتبار توازن آن را تایید می‌کند. این یافته با نتایج تحقیق حسن زاده و همکاران (۱۳۸۵) و مختار (۲۰۱۱) مطابقت دارد.

جدول (۲-۴): متوسط اثر دریافت وام بانکی بر هزینه ماهیانه مواد غذایی خانوار دریافت کننده وام

مأخذ: یافته های پژوهش

متغیر	نمونه	تحت مقایسه	کنترل	متفاوت	S.E.	T-آمار
هزینه ماهیانه مواد غذایی خانوار	بی مانند	۱۷۹۷/۶۶۷	۱۷۸۴	۱۳/۶۶۶۶۷	۳۹/۹۳۵۷۷	۰/۳۴
		ATT	۱۷۸۹/۱۸۹	۱۹۰۴/۳۹۲	-۱۱۵/۲۰۳	۵۱/۶۱۶۵۵

۵. نتیجه گیری:

وضعیت معیشت را می‌توان عاملی بر توسعه پایدار روستایی فرض کرد که برای رسیدن به پایداری آن، به یک نوع برنامه ریزی هدف مند و بلندمدت نیازمند است و عواملی مانند اعتبارات، درآمد مناسب، دسترسی به خدماتی مانند آموزش و بهداشت، و غیره تأثیر گذار هستند. یافته ها، حاصل بررسی نظرات دو گروه خانوارهای کشاورزان خُرده (بهره مند و بی بهره از اعتبارات خُرد) در راستای ارتباط بین ابعاد اجتماعی، طبیعی، فیزیکی، مالی و انسانی معیشت و دسترسی به اعتبارات خُرد از نظر کشاورزان خُرده پا در سکونت گاه های روستایی شهرستان کرمانشاه به صورت نمونه می باشد. بر اساس یافته های پژوهش، اعتبارات خُرد در این بررسی اعتباراتی بودند که شرایط اخذ همه آن ها متکی بر وثیقه، ضامن و اسناد ملکی بوده، نرخ بهره وام ها از بازار رسمی بین ۲۰-۴ درصد، فاقد نظارت در بکارگیری، فاقد عضویت در تشکل های روستایی (تعاونی- صندوق روستایی) و فاقد پس انداز بودند و دیگر این که هیچ یک از کشاورزان در هیچ دوره آموزشی با محتوای اعتبارات و یا اعتبارات خُرد شرکت نکرده بودند. در این ساختار، مدیریت متمرکز (از بالا به پایین) و روابط رسمی و قانونی سبب شده تا منابع مالی ماهیتی محلی و متکی بر پس اندازهای خُرد مردم نبوده باشد و در نهایت اثرات مطلوب تری بر وضعیت روستاییان نداشته است. وضعیت معیشت کشاورزان خُرده پا بر اساس یافته های این مطالعه، از وضعیت چندان مطلوبی برخوردار نمی باشد، حدود نیمی (۵۵٪) از آنها بر این باور بوده اند که معیشت شان در وضعیت متوسط قرار دارد، سطح معیشت درصد بیشتر کشاورزان بهره مند از اعتبار خُرد (۳۸٪) و کشاورزان بی بهره از اعتبار خُرد (۱۷٪) در سطح متوسطی بود. طبعاً چنانچه تولید کنندگان بخش کشاورزی با چنین نگرشی در این بخش مشغول فعالیت باشند، بدیهی است در اولین فرصتی که پیش آید با تغییر شغل خود، در پی معیشت پایدارتری خواهند بود و این خود تهدید مهمی برای بقا، تداوم و پایداری تولید در بخش کشاورزی محسوب می گردد. تأثیر افزایش تسهیلات نشان داد که بین اعتبار خُرد دریافتی و وضعیت سرمایه انسانی کشاورزان خُرد همبستگی وجود ندارد. علت این امر، در محیط های روستایی نیاز نیروی انسانی به عنوان دارایی انسانی به شمار می آید، که به محیط های روستایی هویت و پویایی بخشیده و از طریق شیوه های بهره برداری از زمین، متناسب با تلفیق دانش بومی و دانش نوین، معیشت خانوار خود را در محیط های روستایی تأمین می کند و این امر از وجود و یا عدم وجود اعتبار تبعیت و یا متأثر نمی شود به طوری که این امر در بین دو گروه کشاورزان به یک نسبت توزیع شده بود. وضعیت سرمایه اجتماعی نیز متأثر از شرایط دورنی روستا بود بطوریکه افزایش تسهیلات نشان داد که بین اعتبار خُرد دریافتی و وضعیت سرمایه اجتماعی کشاورزان خُرد همبستگی وجود دارد. از بین مولفه های سرمایه اجتماعی، متغیر روابط اجتماعی دارای همبستگی مثبت و متغیرهای میزان ارتباط کشاورزان با دیگر کشاورزان، مشارکت و همکاری در فعالیت های عمرانی همبستگی معنی داری با وضعیت معیشت از دیدگاه کشاورز داشته اند. به عبارت دیگر این سرمایه با توجه به ساختار و جایگاه دارایی اجتماعی در روستا، متأثر از تسهیلات نمی باشد از اینرو که در روستایی که فاقد دارایی اجتماعی باشد، وجود دارایی های مالی

مفهومی نداشته و یا امنیت مناسب را برای بهره برداری و استفاده ندارد. از بین سرمایه های مورد بررسی وضعیت سرمایه فیزیکی و مالی، تاثیر پذیری خاصی نسبت به افزایش تسهیلات داشتند نتایج نشان داد که اعتبار خرد دریافتی بروضعیت سرمایه فیزیکی و مالی کشاورزان خرد تأثیر گذار است. نتایج نشان می دهد کشاورزان خردی که اعتبار خرد بیشتری دریافت کرده اند، در سطح متوسطی از سرمایه فیزیکی و مالی بالاتری دارند و این به معنی رد فرضیه صفر در این بررسی است. از مولفه های سرمایه فیزیکی نیز متغیرهای دسترسی به ماشین آلات کشاورزی، امکانات مناسب حمل و نقل و دارای همبستگی مثبت با وضعیت معیشت از دیدگاه کشاورزان بوده اند. اکثریت کشاورزان بهره مند (۳۹٪) و کشاورزان بی بهره از اعتبار خرد (۱۵٪) از وضعیت سرمایه فیزیکی و مالی در سطح متوسطی برخوردار بودند.

اثر نهایی افزایش تسهیلات محاسبه شده در خصوص سرمایه طبیعی نشان داد که بین اعتبار خرد دریافتی و وضعیت سرمایه طبیعی کشاورزان خرد همبستگی غیرمستقیم مشاهده شد. این امر بیانگر آن است که میزان اعتبار خرد دریافتی و وضعیت سرمایه طبیعی کشاورزان خرد با یکدیگر رابطه بسیار کم و ضعیفی دارند. دلیل اصلی این امر به عدم پاسخگویی زمین زراعی کشاورزان خرد نسبت به نیازهایشان (۶۴٪) به دلیل کوچک و کم زمین بودن آنان و همچنین شرایط نامناسب دفع زباله (۵۳٪) در بین اکثریت روستاها می باشد. محیط طبیعی به عنوان دارایی اصلی روستاییان است که به صورت مستقیم و یا غیرمستقیم در جهت تأمین معیشت خانوارها به کار برده می شود و اغلب فعالیت های اقتصادی و معیشتی روستاییان به صورت مستقیم مرتبط با محیط و منابع طبیعی است. و در روستا زمین مهمترین شکل سرمایه های طبیعی برای هر یک از خانوارهای روستایی به شمار می رود، یافته های این پژوهش نیز چنین فرضی را مورد تایید قرار می دهد.

بررسی تاثیر این افزایش تسهیلات بر روی رفاه خانوارهای دریافت دارنده وام کشاورزی نشان داد که دادن و دریافت وام نه تنها به افزایش میزان مخارج مصرفی خانوارها (به عنوان شاخصی از سطح رفاه خانواده) نشده است بلکه سبب کاهش از نظر آماری معنا دار آن نیز شده است. مقدار عددی این اثر بر افراد دریافت کننده وام عدد ۱۱۵/۲۰۳- را نشان می دهد که خانوارهای برخوردار از وام بانکی بطور متوسط ۱۱۵/۲۰۳- هزار ریال کمتر از خانوارهای غیر برخوردار از وام برای مواد غذایی خانواده خود هزینه می کنند. این امر متاثر از مشکلاتی است که کشاورزان در بازپرداخت وام ها داشته اند و جهت تهیه اقساط از معاش افراد خانواده خویش می کاهد در حالی که وی ابتدا هزینه های فوری و اضطراری مانند مالیات، اجاره زمین، اقساط وام، خوراک و پوشاک و... را هنگام اولویت بندی هزینه کرد خانواده خویش در اولویت قرار می دهد.

۶. پیشنهادها و راهکارها

با تکیه بر مطالعه تجربیات موفق کشورها، دیدگاه صاحب نظران اعتبارات خرد و یافته های پژوهش باید در کشور و ناحیه مورد مطالعه اصول و تفکر حاکم بر اعطای اعتبارات خرد مبتنی بر اصول زیر مورد بازبینی قرار گیرد: می توان با سیستم مدیریتی جدید در نهاد مالی جدید (بانک روستا) تشکیل یک موسسه مالی غیر متشکل بر اساس اصول و بنیان های الگوی تأمین مالی خرد جهت امکان دسترسی به خدمات مالی برای اشخاص کم درآمد روستا (کشاورزان خرد پا- روستاییان کم درآمد) اقدام نمود. چنین سیستم مدیریتی بایستی با مشارکت و همکاری روستاییان هم در ابعاد مالی وهم در ابعاد غیر مالی انجام ویا متحول گردد.

۷. منابع:

۷-۱. منابع فارسی

- ۱- بختیاری، صادق، (1384)، مفاهیم و تعاریف و سابقه اعتبارات خرد با نگاهی به عملکرد بانک کشاورزی، مجموعه مقالات سمینار اعتبارات خرد توسعه روستایی و فقرزدایی، ۲۰ آذر ماه، تهران.
- ۲- بختیاری، صادق (۱۳۸۹) *مالیه خرد راهکاری برای افزایش تولید بخش کشاورزی و کاهش فقر*، فصلنامه دانش و توسعه (علمی-پژوهشی)، سال هفدهم، شماره ۳۰، بهار. صفحه ۲۱-۱
- ۳- کشاورزی برای توسعه. گزارش بانک جهانی. (۲۰۰۸) مترجم هوشنگ ایروانی و حجت ورمزیاری. انتشارات دانشگاه تهران ۱۳۸۹. چاپ اول.
- ۴- جانسون، سوزان، روگالی، بن. (۱۹۹۵) *تامین مالی خرد و کاهش فقر*. مترجم: پیروز ایزدی، چاپ اول: پاییز ۱۳۸۳. نشر و توزیع: نشر سروستان.
- ۵- حسن زاده، علی. قویدل، صالح (۱۳۸۴) *چالش های تامین مالی خرد روستایی در ایران*، فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه، موسسه پژوهش های برنامه ریزی و اقتصاد کشاورزی، سال سیزدهم، ش ۴۹، بهار. ۱۶۷-۱۴۱.
- ۶- حسن زاده، علی. ازوجی، علاء الدین و قویدل، صالح (۱۳۸۵) *بررسی آثار اعتبارات خرد در کاهش فقر و نابرابری های درآمدی*، فصلنامه اقتصاد اسلامی، سال ششم. شماره ۲۱، صفحه ۲۳-۱۳
- ۷- سجاسی قیداری، حمداله، صادقلو، طاهره، شکوری فرد، اسماعیل. (۱۳۹۵) *سنجش سطح دارایی های معیشتی در مناطق روستایی با رویکرد معیشت پایدار (مطالعه موردی: روستاهای شهرستان تایباد) مجله پژوهش و برنامه ریزی روستایی سال ۵ شماره ۱۹۷-۱ صص ۲*
- ۸- سعیدی، عباس (۱۳۷۷) *توسعه پایداری و ناپایداری توسعه روستایی و فصلنامه تخصصی بنیاد مسکن انقلاب اسلامی* ۲۲-۱۷
- ۹- عبدلی، هرمان. وهرامی، ویدا (۱۳۸۹) *تاثیر بهبود تولیدات کشاورزی بر فقر در بخش روستایی*، فصلنامه پژوهش های روستایی، دانشکده جغرافیا- دانشگاه تهران. دوره ۱- شماره ۲.
- ۱۰- عزیز پور، فرهاد. خدا کرمی، زهرا (۱۳۹۴) *اثرات اجتماعی- اقتصادی اعتبارات خرد کشاورزی در نواحی روستایی مورد: دهستان کرسف*. فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال چهارم، شماره ۳، پاییز، پیایی ۱۳، صفحات ۶۹
- ۱۱- عمادی، محمد حسین (۱۳۸۴) *نقش اعتبارات خرد در تسزیر فرآیند توسعه روستایی: مقایسه دو دیدگاه*. همایش توسعه روستایی و کاهش فقر. تهران: بانک کشاورزی.
- ۱۲- محمدی یگانه، بهروز، چراغی، مهدی، و احمدی، کبری (۱۳۹۳) *بررسی آثار اعتبار خرد بر توانمندسازی اقتصادی فقرای روستایی مطالعه موردی دهستان غنی بیگلر، شهرستان زنجان*. جغرافیا و توسعه سال ۱۲ شماره ۳۵، صص ۲۴۷-۲۳۳
- ۱۳- مرکز آمار ایران سر شماری عمومی نفوس و مسکن (۱۳۹۵) *شناسنامه آبادیهای کشور (شهرستان های استان کرمانشاه)*. تهران.
- ۱۸۶- مرکز پژوهش های مجلس. دفتر: مطالعات اقتصادی. (۱۳۹۵) *الگوی تامین مالی بنگاههای کوچک و متوسط*. تامین مالی خرد؛ تجربه جهانی و وضعیت ایران. تهیه و تدوین: مریم احمدیان

- ۱۴- مطیعی لنگرودی، سیدحسن، مجتبی، قدیری معصوم، رضوانی، محمد رضا، نظری، عبدالحمید (۱۳۹۰) تأثیر بازگشت مهاجران به روستاها در بهبود معیشت ساکنان (مطالعه ی موردی: شهرستان آق قلا). پژوهشهای جغرافیای انسانی، شماره ۷۸، زمستان، صفحه ۸۳-۶۷.
- ۱۵- نجفی، زهره. حیاتی، داریوش (۱۳۹۱) ارزیابی عملکرد تشکلهای آبریان از دیدگاه اعضاء: مورد مطالعه اتحادیه تشکلهای آبریان کانال اردیبهشت درود زن فارس. مجله علوم ترویج و آموزش کشاورزی، جلد ۸، شماره ۱، صفحه ۷۳-۸.
- ۱۶- نوری نائینی، سید محمد سعید (۱۳۸۴) اهداف هزاره، اعتبارات خرد و توسعه روستایی در ایران. مجموعه مقالات همایش اعتبارات خرد، توسعه روستایی و فقرزدایی، مرکز تحقیقات اقتصادی بانک کشاورزی، ۲۰-۱۹ آذرماه، تهران
- ۱۷- نوروزی، مرضیه، حیاتی، داریوش (۱۳۹۴) سازه های مؤثر بر معیشت پایدار روستایی از دیدگاه کشاورزان استان کرمانشاه، علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران. جلد ۱۱. شماره ۱

۲-۷ منابع لاتین

- 1- Chambers, R, (2005). Ideas for Development”, Earth Scan Publication, London, Sterling VA.
- 2- Habib, M. and Jubb, C. (2015). Poverty Alleviation with Microfinance: Bangladesh Evidence. Asian Development Bank. Retrieved from: http://www.springer.com/cda/content/document/cda_downloaddocumentc
- 3- Khandker, S. R. and Faruque, R. R. (2013), “The impact of farm credit in Pakistan”. Agricultural Economics, 28(3):97-213.
- 4- Khandker, S. R., & Samad, H. A. (2018). Bangladesh’s Achievement in Poverty Reduction: The Role of Microfinance Revisited. In Economic and Social Development of Bangladesh (pp. 177-198). Palgrave Macmillan, Cham
- 5- Mokhtar, S. H. (2011). Microfinance Performance in Malaysia. PhD Thesis at Lincoln University. ۵-
- ۶- World Bank. 2005. Introduction to Poverty Analysis, Poverty Manual, JH Revision of August 8, 200
- 7- World Bank (2006). Microfinance in South Asia: Toward financial inclusion for the poor. Washington D.C., U.S. Pangraphics.